

De Vreedzame School: oefenplaats voor burgerschap

Van scholen wordt verwacht dat zij in hun onderwijs ook aandacht besteden aan de persoonlijke en maatschappelijke vorming van de leerlingen, kortom aan burgerschapsvorming. De vraag is hoe je dat op een succesvolle manier kunt doen. Een recente dissertatie levert een bijdrage aan de kennisopbouw rondom burgerschapsvorming in het onderwijs. Uit evaluatieonderzoek naar De Vreedzame School blijkt dat het goed mogelijk is om als school gedrag en houding van leerlingen positief te beïnvloeden. Voorwaarde is wel dat burgerschapsvorming niet als een vak of een methode wordt beschouwd, maar dat de school wordt ingericht als een oefenplaats.

Dr. Leo Pauw

De Vreedzame School

Ruim tien jaar terug is gestart met de ontwikkeling van een programma voor basisscholen: De Vreedzame School. Het begon als een programma dat kinderen en leerkrachten leerde om conflicten op een vreedzame manier op te lossen, door kinderen daarin een actieve rol te geven. Maar het is de afgelopen jaren uitgegroeid tot een compleet programma voor sociale competenties en democratisch burgerschap.

In De Vreedzame School wordt de klas en de school een leefgemeenschap, waarin kinderen zich gehoord en gezien voelen, een stem krijgen, en waarin kinderen leren wat het betekent om een 'democratisch burger' te zijn: open staan voor en kunnen overbruggen van verschillen tussen mensen, een bijdrage leveren aan het algemeen belang, en actief verantwoordelijk willen zijn voor elkaar en voor de gemeenschap. Kinderen ervaren dat het uitmaakt dat ze er zijn, dat ze 'er toe doen'. Het programma is een succes, in die zin dat er inmiddels bijna 600 basisscholen meewerken.

De Vreedzame School is ontstaan eind jaren '90 als antwoord op de zorg van veel scholen en leerkrachten omtrent de omgang met 'moeilijke' leerlingen. Scholen klaagden over hoe ingewikkeld het was om personeel te krijgen voor de hogere groepen, met name op scholen in achterstandswijken. En als er al leerkrachten te vinden waren, dan was het niet ongewoon als ze na korte tijd afhaakten als gevolg van de uit de hand lopende ordeproblematiek. De meeste klachten van scholen en leerkrachten betroffen het gedrag van leerlingen: te mondig, te assertief, te weinig rekening hou-

dend met anderen, korte lontjes, snel ontvlambaar, veel conflicten, en te weinig respect voor het gezag in de klas en op school. Hoewel er getwist kan worden over de vraag of het gedrag van kinderen nu echt problematischer is geworden, feit is dat er bij leerkrachten en andere opvoeders meer en meer 'handelingsverlegenheid' ontstond.

Doelen en inhoud van De Vreedzame School

De Vreedzame School is dus geen methode met een serie lessen over democratie en burgerschap, maar een programma dat de school helpt een democratische gemeenschap te vormen, waarin kinderen (en ouders) op een vanzelfsprekende manier democratie zullen ervaren. Kinderen krijgen een stem, en worden actief aangesproken op hun verantwoordelijkheid voor hun omgeving, voor de schoolgemeenschap en de samenleving. Op het niveau van de *leerlingen* streeft het programma ernaar om kinderen te leren:

1. op een democratische manier met elkaar beslissingen te nemen,
2. constructief conflicten op te lossen,
3. verantwoordelijkheid te nemen voor elkaar en voor de gemeenschap,
4. een open houding aan te nemen tegenover verschillen tussen mensen,
5. volgens welke principes onze democratische samenleving is ingericht.

De Vreedzame School bestaat uit een aantal onderdelen. De basis is een lessenserie, waarin voor alle groepen een wekelijkse les of activiteit is opgenomen. Het bestaat uit zes blokken:

1. We horen bij elkaar: de klas als een positieve sociale gemeenschap,
2. We lossen conflicten zelf op: conflictoplossing,
3. We hebben oor voor elkaar: échte wederzijdse communicatie,
4. We hebben hart voor elkaar: over herkennen en uitdrukken van gevoelens,
5. We dragen allemaal een steentje bij: een bijdrage leveren aan de gemeenschap,
6. We zijn allemaal anders: over diversiteit.

Invoering van dit basiscurriculum gaat gepaard met een aantal begeleidingsactiviteiten: een interne stuurgroep, een training voor leerkrachten, coaching van leerkrachten, en voorlichting voor ouders. Als het basiscurriculum is ingevoerd is er een vervolgmodule om de cultuur van de school ingrijpender te beïnvloeden: de module *Groepsvergadering*.

Leerlingmediatoren en andere gemeenschapstaken

Een van de meest succesvolle uitwerkingen van leerlingparticipatie in De Vreedzame School is het opleiden van leerlingmediatoren. In het curriculum leren alle leerlingen wat mediatie is en oefenen in het oplossen van conflicten met behulp van een mediator. Maar daarnaast krijgt een aantal leerlingen uit de bovenbouw een aparte training, waarin ze leren om medeleerlingen te helpen hun conflicten op te lossen. Vervolgens heeft een tweetal mediators elke dag 'dienst': tijdens de pauzes lopen zij met een herkenbaar jack of pet rond, maar ook buiten de pauzes kan hun hulp worden ingeroepen. Leerlingen die hun conflict onderling niet kunnen oplossen, kunnen hulp van de mediators inroepen. Ook leerkrachten verwijzen kinderen bij een conflict of ruzie naar de mediators. Leerlingmediatie wordt pas ingevoerd als alle kinderen vanaf groep 3 kennis hebben gemaakt met mediatie. Het werken met leerlingmediatoren is geen doel op

zich, maar staat in het teken van bredere participatie van leerlingen in de school. In het programma is ook het werken met 'gemeenschapstaken' opgenomen. In de eerste leerjaren gaat het vooral om taken en verantwoordelijkheden in de klas. Later wordt dat uitgebouwd naar klasoverstijgende taken, waarbij bijvoorbeeld oudere leerlingen jongere leerlingen helpen, zoals bij spelletjesdagen of bij het leesonderwijs. Een andere vorm van participatie is het invoeren van commissies in de klas (bijvoorbeeld een feestcommissie), en een schoolcommissie (bijvoorbeeld een pleincommissie) met vertegenwoordigers uit alle groepen vanaf groep 3.

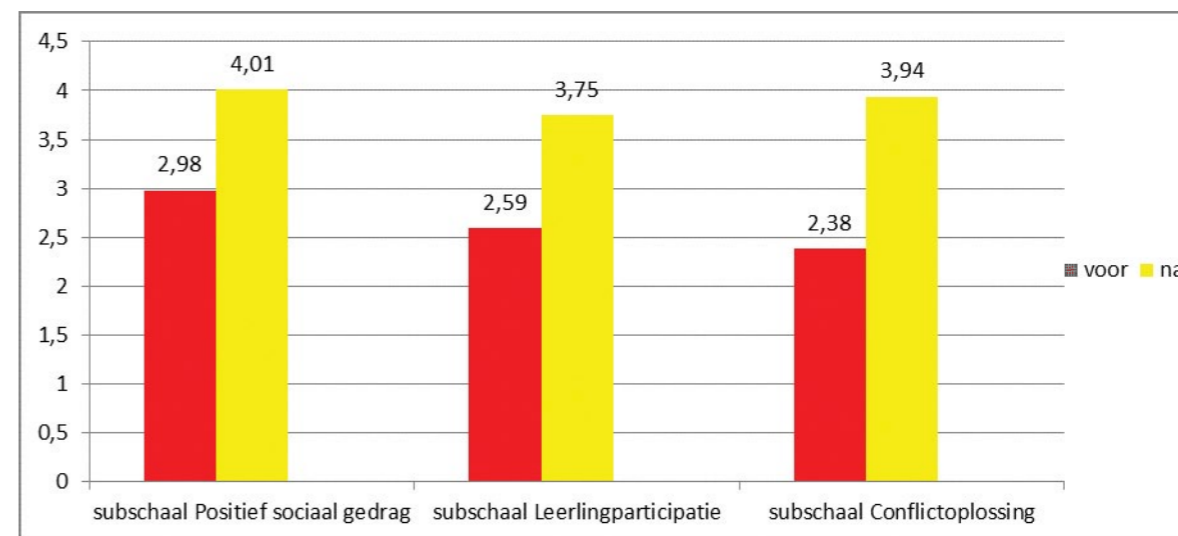
Onderzoek

Er werken nu bijna 600 basisscholen met het programma. Onze ervaring is dat veel scholen het programma als succesvol ervaren, maar we zien ook dat scholen verschillen in de mate waarin ze het programma benutten: eruit halen wat er in zit. De afgelopen jaren is onder een grote groep scholen die al drie jaar of langer met het programma werkt, onderzoek gedaan. Hierbij is vooral gekeken naar welke factoren een rol spelen bij een succesvolle invoering van het programma. Verschillende factoren komen boven drijven.

Het aantal jaren dat een school werkt met het programma lijkt van invloed te zijn op het behalen van de doelen van het programma, met name waar het gaat om het vergroten van de participatie en verantwoordelijkheid van de leerlingen. Cultuurverandering kost tijd. Of het programma succesvol is op scholen wordt verder mede bepaald door:

- de kwaliteit en de aansturing van de schoolleiding,
- de mate van vrijblijvendheid in het omgaan met het lesprogramma,
- de aanwezigheid van draagvlak onder leerkrachten,
- de mate waarin leerkrachten het programma op zichzelf betrekken en model kunnen staan,
- en de mate waarin de waarden van het programma expliciet worden uitgedragen naar ouders en omgeving van de school.

Op basis van dit onderzoek is een harde uitspraak over de effectiviteit van De Vreedzame School niet te geven. Wel geeft het onderzoek aan dat er indicaties zijn voor effectiviteit. Er is - in de perceptie van de leerkrachten en directies van de deelnemende scholen - sprake van een significant verschil in het schoolklimaat en het gedrag van leerlingen (de mate waarin de doelen van het programma zijn gerealiseerd) vóór en na de invoering van De Vreedzame School. Figuur 1 geeft de gemiddelde scores van de groep van 85 scholen op de Vragenlijst Schoolklimaat De Vreedzame School vóór en na invoering. De gemiddelde score ná invoering van De Vreedzame School is op de drie subschalen significant hoger dan de gemiddelde score vóór invoering van het programma. De effectgroottes zijn op alle drie subschalen groot (Pauw, 2013).

Figuur 1. Gemiddelde scores van de groep van 85 scholen op de Vragenlijst Schoolklimaat De Vreedzame School vóór invoering en de gemiddelde scores ná invoering van het programma.

Naast de genoemde verschillen in school- en klasklimaat, rapporteren scholen die al drie jaar of langer met het programma werken een lichte tot sterke afname van het aantal conflicten sinds de invoering van het programma. Zij constateren tevens een breed draagvlak onder onderwijzend personeel en onder leerlingen. Leerkrachten geven op grote schaal in de interviews aan dat het programma effect heeft op het gedrag van leerlingen. Leerlingen gedragen zich rustiger en verantwoordelijker, gaan respectvoller met elkaar om, houden zich beter aan afspraken, hebben minder conflicten, verwoorden zaken beter en laten zich beter aanspreken door leerkrachten van jongere groepen. Met als resultaat (voor de leerkrachten) een beter klimaat om les te kunnen geven. Het onderzoek lijkt tevens aan te geven dat het programma bekijft. Het wordt een aantal jaren na de invoering nog door het grootste deel van de scholen gebruikt. Slechts een zeer klein percentage van de scholen geeft aan niet meer met het programma te werken. Het lesprogramma van De Vreedzame School bestaat uit 36 lessen per jaar. Van de scholen die de vragenlijst invulden is er geen enkele school die de lessen niet meer geeft, en 93% van de scholen geeft jaarlijks nog 20 lessen of meer. Het percentage scholen dat na drie jaar of langer nog werkt met leerlingmediatoren bedraagt 77%. Van de non-responsgroep zegt 91% van de scholen het programma nog te gebruiken. Van deze groep geven slechts vier scholen (9%) aan de lessen niet meer te geven. Voor deze vier scholen is nagegaan wat de oorzaak was van het niet meer gebruiken van De Vreedzame School.

De Vreedzame School is een mooi programma, zo bleek al in de praktijk. Onderzoek onderbouwt die positieve bevindingen: in het algemeen realiseren scholen de doelen van het programma. De belangrijkste werkzame principes van het programma zijn: de school en klas wordt een oefenplaats (burgerschapsvorming is niet beperkt tot een lesje of een geïsoleerd project), én er is een expliciete sociale en morele norm die voor iedereen in en om de school duidelijk is.

Meer info: www.devreedzameschool.nl

Dr. Leo Pauw is als projectleider van de Projectgroep Vreedzaam verbonden aan de CED-Groep, een onderwijsadviesbureau. Sinds 1975 werkzaam in het basisonderwijs en speciaal onderwijs, als leerkracht, orthopedagoog, onderwijsadviseur en -ontwikkelaar. Hij ontwierp in 1999 De Vreedzame School, en is nu projectleider van verschillende ontwikkelprojecten op het terrein van democratisch burgerschap (waaronder de uitbreiding naar De Vreedzame Wijk – in samenwerking met Micha de Winter van de Universiteit Utrecht). In juni promoveerde Pauw op een evaluatieonderzoek naar De Vreedzame School. Het proefschrift en de publiekversie van het proefschrift is verkrijgbaar bij SWP.

Mediator op het schoolplein